

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ: ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Останнім часом в Україні особливої актуальності й гостроти набувають проблеми боротьби з розкраданням і незаконним обігом вогнепальної зброї. Будучи одним із найбільш “перспективних” напрямків діяльності організованих злочинних угруповань, ці злочини не тільки не зменшуються, а й призводять до розширення так званого “чорного ринку зброї”, стають усе прибутковішим злочинним промислом [2, с.37-45; 4,с.27-33; 7,с.214-222].

Кримінальна відповідальність за незаконний обіг вогнепальної зброї передбачена ст. 262 КК (“Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем”), ст. 263 КК (“Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами”) і ст. 264 КК України (“Недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів”). Із точки зору криміналістів розслідування зазначених злочинів має багато спільного, що дозволяє дати їхню узагальнену характеристику й розробляти криміналістичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх розслідування.

У дослідженні основних положень методики розслідування злочинів, пов'язаних із розкраданням і незаконним обігом вогнепальної зброї, поряд з аналізом слідчої практики необхідно керуватися вченням про криміналістичну характеристику злочину. З огляду на це вважаємо справедливим твердження більшості криміналістів, що “криміналістична характеристика — основа побудови методики розслідування” [9,с.315,316], яка має суттєве “значення для вирішення широкого кола вузлових питань теорії та практики розкриття злочинів” [11,с.6.], оскільки від неї залежить доказування події.

О. Н. Колесниченко і В. О. Коновалова запропонували таке її визначення: “Криміналістичною характеристикою називається система відомостей (інформації) про криміналістично значимі ознаки злочинів даного виду, які відбивають закономірні зв'язки між ними і служать побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів” [6,с.16].

Однак досліджуване поняття “криміналістична характеристика” і на сьогодні є дискусійним, а в науковій літературі існують досить різноманітні думки щодо нього [10, с.102; 12, с.112; 1, с.172-182; 8, с.5-43 та ін.]. Як показав аналіз праць попередніх років (Р.С. Белкіна, І.Ф. Герасимова, М.П. Яблокова та ін.), сутність його визначення майже не відрізняється від наведеного раніше. Отже, зауваження Р.С. Белкіна про те, що “роботи останнього часу, незважаючи на пропозиції, що містяться в них, про зміни у визначенні та структурі криміналістичної характеристики, уявлення про неї істотно не змінюють”, є цілком справедливим [1, с.289].

Для формування методики розслідування незаконного обігу вогнепальної зброї важливе значення мають такі елементи криміналістичної характеристики як предмет злочинного посягання, способи вчинення злочину, типові сліди, обстановка вчинення таких злочинів та особа злочинця.

Предметом злочинного посягання злочинів, передбачених ст. 262 - 264 КК, є вогнепальна зброя, до якої належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї (крім гладкоствольної мисливської), призначені для механічного ураження живої цілі на відстані, а також знищення чи ушкодження навколишнього середовища, для здійснення пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згорянні вибухової речовини чи пороху інших спеціальних горючих сумішей. Вона може бути як саморобною (кустарного виробництва), так і виготовлена промисловим способом (заводським). Предметом злочину, передбаченого ст. 264 КК, крім зазначених вище видів вогнепальної зброї, може бути також гладкоствольна мисливська вогнепальна зброя.

У тих випадках, коли вирішення питання, чи є зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами певні предмети, вимагає спеціальних знань, по справі слід призначити і провести експертизу у відповідній експертній установі (п. 3, 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 липня 1994 р. № 6 “Про судову практику в справах про розкрадання, виготовлення, зберігання та інші незаконні діяння зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами”).

Найбільшою популярністю в злочинному середовищі користуються найпоширеніші на Заході пістолети й пістолети-кулемети під штатний у НАТО 9-мм пістолетний патрон “парабелум”. Однак злочинці часто продовжують користуватися пістолетами радянських зразків, тому що в нас саме до цієї зброї найпростіше придбати боєприпаси. Найбільш поширеними в незаконному обігу є пістолети Макарова (ПМ) і Стечкина (АПС) радянського виробництва, пістолети Токарева (ТТ), виготовлені не тільки в СРСР, а й у Польщі, Югославії, Китаї, а також автомати

Калашникова всіх моделей. Останнім часом наймані професійні кілери всі частіше використовують високоточну зброю іноземного виробництва — снайперські гвинтівки, оснащені оптичними й нічними прицілами, лазерними цілепоказниками тощо.

Спосіб вчинення злочину являє собою систему дій по підготовці, вчиненню і приховуванню злочину, яка детермінована умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи і спрямована на досягнення бажаного результату [5, с.316-320].

Підготовчі дії злочинця при незаконному обігу вогнепальної зброї починаються з моменту виникнення злочинного наміру в злочинця і прийняття рішення про вчинення таких злочинів. У перебігу підготовки злочинці ретельно вивчають об'єкт майбутнього злочину: режим роботи підприємства, установи; маршрути, час, засоби і способи пересування особи, яка має доступ до сховищ озброєння; наявність технічних засобів захисту й охоронної сигналізації, наявність сейфів і спеціальних захисних сховищ. Для вчинення злочину здобувається зброя, провадяться консультації з “фахівцями”, встановлюються контакти з працівниками правоохоронних органів, а також особами, які мають доступ до зброї, підшукується транспорт, готуються технічні засоби для злому перешкод, виведення з ладу засобів охоронної сигналізації.

Учинення злочину ретельно планується, при цьому незрідка втягується значне число осіб (робітники, посадовці, охоронці, водії транспортних засобів, які беруть участь у перевезенні вантажів із цих підприємств, та ін.), розподіляються ролі учасників.

Розглядувані злочини характеризуються різноманітними діями, як-то: 1) розкрадання вогнепальної зброї зі Збройних Сил, МВС, Служби безпеки, Служби воєнізованої охорони; 2) розкрадання вогнепальної зброї та окремих складових частин і механізмів на збройових заводах; 3) кустарне виготовлення вогнепальної зброї; 4) законне придбання нарізної і гладкоствольної спортивної чи мисливської зброї з наступною передачею її в руки злочинців; 5) незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення і збут вогнепальної зброї; 6) недбале зберігання вогнепальної зброї; 7) контрабандне ввезення зброї та боєприпасів через кордон та ін.

До основних способів заволодіння вогнепальною зброєю належать: а) розкрадання шляхом крадіжки або шахрайства; б) розкрадання шляхом зловживання службовим становищем особою, у розпорядженні або під охороною якої знаходиться вогнепальна зброя та боєприпаси; в) розкрадання шляхом грабежу або розбійного нападу.

Способи заволодіння можуть бути найрізноманітнішими, однак у діях злочинців спостерігається стійка повторюваність залежно від об'єкта

нападу. Так, при проникненні на об'єкт, що охороняється, спричиняється фізичне ушкодження особам, які охороняють об'єкт. У випадку проникнення на технічно захищене сховище вживаються заходи, що забезпечують виведення з ладу охоронної сигналізації і злом перешкод, сховищ (стіни, двері, сейфи тощо).

За способом проникнення на місце розкрадання можна встановити окремі властивості особи злочинця, як-то: наявність професійних навичок і злочинного досвіду, його фізичні дані; ступінь інформованості про умови зберігання, час і порядок одержання, видачі чи обліку зброї та боєприпасів і т.ін.. Для конкретних способів проникнення на місце розкрадання характерні певні механізми утворення слідів, встановлення яких у процесі розслідування дозволяє судити про знаряддя злому, особу злочинця.

У механізмі злочину при заволодінні вогнепальною зброєю й бойовими припасами шляхом грабежу або розбою можна вирізнити три основних етапи: а) зближення злочинця(ів) із жертвою, для чого використовуються різні приводи, що відволікають увагу і дозволяють підійти до останньої досить близько, а також напад зі спини, напад з укриття; б) взаємодія злочинця(ів) між собою, тобто застосування прийомів нейтралізації намагань жертви до опору (заподіяння тілесних ушкоджень, зв'язування, погроза тощо); в) наступні дії злочинця по заволодінню вогнепальною зброєю.

Дії по прихованню слідів злочину мають місце на всіх етапах злочинної діяльності. При підготовці до злочину здійснюється маскування зовнішніх ознак із застосуванням масок, додаткових аксесуарів, форми співробітників міліції та інше, підбір одягу та взуття, підготовка або придбання наявних транспортних засобів для швидкого зникнення з місця злочину. На стадії вчинення злочину вживаються заходи, спрямовані на приховування слідів на місці злочину. По закінченні злочину знищуються одяг, предмети, що використовувалися при його вчиненні, підробляються документи, що засвідчують особу, змінюється місце проживання й роботи, вчинюється тиск на потерпілих і свідків, приховується викрадене, знищуються маркіровочні позначення й упаковка. У низці випадків механічної обробки зазначають внутрішні стінки каналу стволу зброї для позбавлення можливості ідентифікації даного екземпляра.

Прийоми приховання злочину при заволодінні предметами озброєння шляхом зловживання службовим становищем особою, у веденні або під охороною якої знаходиться вогнепальна зброя й боєприпаси, відрізняються від вищенаведених. Вони полягають в основному в здійсненні підробок у звітних документах про рух предметів озброєння чи комплектуючих деталей зброї.

Встановлення способу вчинення і приховування злочину здійснюється за наступними напрямками: аналіз слідів, виявлених на місці злочину; одержання свідчень від осіб, інформованих про подію; аналіз інших елементів криміналістичної характеристики (відомостей про особу злочинця(ів) та особливості організації злочинної структури, характеристику і кількість викраденого, типові сліди, обстановку вчинення такого роду злочинів тощо).

Обстановка вчинення розкрадань і незаконного обігу вогнепальної зброї та боєприпасів включає такі важливі компоненти, як місце й час їх учинення, умови зберігання й охорони предметів озброєння, обставини, що сприяють розкраданням [3,с.52].

Залежно від об'єктів злочини вчинюються: на заводах – виготовлювачах предметів озброєння, у військових підрозділах, правоохоронних органах, мисливських колективах, спортивних товариствах, фінансових і комерційних структурах, навчальних закладах, на приватних охоронних і детективних фірмах, а також на підприємствах, що мають вогнепальну зброю і боєприпаси для проведення виробничих, рятувальних, дослідницьких робіт, навчання і для здійснення охорони. Так, для підприємств-виготовлювачів нерідкими є випадки вчинення працівниками крадіжок як готових виробів, так і окремих механізмів із цехів і складів. Значною мірою цьому сприяють відсутність належного контролю й обліку за витратою комплектуючих деталей, а також порушення, що допускаються співробітниками охорони.

Значна кількість розкрадань вогнепальної зброї та боєприпасів пов'язана з неналежним збереженням готових виробів, у тому числі в місцях складування на підприємствах-виготовлювачах.

Розкрадання можуть вчинюватися в місцях використання предметів озброєння: вогнепальної зброї та боєприпасів — на стрільбищах під час бойових вчень; боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв — у місцях здійснення підривних робіт і т.д.

Ще одним джерелом надходження зброї в незаконний обіг є їх розкрадання як з територій військових частин, так і у військовослужбовців; останнє стає можливим через недоліки в організації служби, ослаблення службово-бойової дисципліни і неналежного виконання військовослужбовцями своїх обов'язків під час несення служби.

Типові сліди. Для розглядуваних злочинів, крім традиційних слідів, таких, як-то сліди рук, ніг, транспортних засобів, знарядь злому, застосування вогнепальної зброї, можуть бути виявлені також сліди збройового змащення, окремі екземпляри боєприпасів, деталей і вузлів викраденої вогнепальної зброї і вибухових пристроїв, ємності для зберігання

й перевезення зброї та боєприпасів, а також їх частини, пакувальні матеріали, частки вибухових речовин тощо.

Сліди можуть бути залишені злочинцями не тільки на місці злочину, а й за його межами, недалеко від нього, де зручно позбутися від непотрібних предметів, захоплених при вчиненні злочину. На викинутих об'єктах можуть залишитися сліди пальців рук підозрюваних, їх волосся, інші біологічні сліди.

Вид і локалізація слідів, залишених учасниками розкрадання, залежать від способу вчинення злочину і є його проявом. Так, якщо при вчиненні розкрадань предметів озброєння шляхом крадіжок, грабежів і розбійних нападів залишаються сліди, вказані вище, то у випадку вчинення розкрадання шляхом зловживання службовим становищем слідами можуть бути підробки в товаро-транспортних накладних, картках складського обліку, фіктивні договори й гарантійні листи, доручення, платіжні доручення і т.ін.

Особа злочинця. Аналіз судово-слідчої практики показує, що розкрадання й незаконний обіг вогнепальної зброї належить до розряду “чоловічих злочинів”, тому що абсолютна більшість таких злочинів, як правило, вчинюється чоловіками. Мають місце поодинокі випадки, коли у вчиненні такого роду злочинів брала участь жінка, роль якої в основному полягала у здійсненні підготовчих дій.

Споживчі властивості вогнепальної зброї як предмета злочинного посягання впливають на виникнення у певної категорії громадян злочинного інтересу до цих виробів, а також на вибір ними відповідного способу вчинення й приховання цих злочинів.

Урахування цих властивостей допомагає органам, що ведуть розслідування, у висуненні версій про особу злочинців, їх чисельність, вік, про мотиви й цілі. Підставою для можливого судження про особу невідомого злочинця може служити конкретний об'єкт посягання, що досягається вирішенням наступних питань: особи якої категорії найчастіше посягають на подібний об'єкт; хто може бути найбільш заінтересований у його заволодінні.

До таких злочинців насамперед слід віднести: 1) громадян, раніше судимих за тяжкі злочини проти особи та власності, які озброюються для вчинення розбоїв; 2) злочинні угруповання, члени яких викрадають вогнепальну зброю, вибухові речовини з метою продажу як у самій країні, так і для контрабандного вивозу за кордон; 3) особи, які мають на меті зведення рахунків з мотивів ревнощів, ворожості до окремих громадян, у тому числі й до представників правоохоронних органів, інших владних структур, та ін.; 4) особи з числа хуліганствующих елементів, намір яких

спрямовано на злісне порушення громадського порядку із застосуванням вогнепальної зброї; 5) громадян, які заволодівають вогнепальною зброєю для вчинення розправи над особами, які належать до іншої національності, релігії, політичній партії і т.д.; 6) громадян, які вчинюють розкрадання вогнепальної зброї, бойових припасів з метою їх колекціонування, використання при полюванні, рибному лові; 7) громадян, які заволодівають вогнепальною зброєю для самогубства; 8) особи із психічними відхиленнями.

Таким чином, *криміналістична характеристика злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї*, — це узагальнена, інформаційна модель (графічна й описова), що являє собою систематизований опис типових криміналістично значимих ознак незаконного обігу вогнепальної зброї, які мають суттєве значення для її виявлення, розкриття та розслідування.

Практичне призначення такої характеристики виявляється насамперед у використанні її інформаційного компонента, коли оперативні працівники або слідчі мають у своєму розпорядженні, з одного боку, узагальнену модель зло-чинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї, а з іншого — криміналістично значимі ознаки, що мають місце в конкретному випадку виявлення та розслідування цієї категорії злочинів. Ефективність використання названої моделі зумовлена систематизацією елементів криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних із незаконним обігом вогнепальної зброї й існуванням між ними кореляційних зв'язків, у силу яких встановлення одних елементів дозволяє з достатньою впевненістю прогнозувати характер інших, невідомих на даний момент [13, с.14,15].

Список літератури: 1. *Белкин Р.С.* Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. — М.: Юрид лит., 1988. —304с. 2. *Биленчук П.Д., Еркенов С.Е, Кофанов А.В.* Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учеб. пособие. — К.: Атика, 1999. —272с. 3. *Гавло В.К.* Обстановка преступления как структурный элемент криминалистической характеристики преступлений // Совершенствование расследования преступлений: Сб. науч. тр. — Иркутск, 1980. —С.52. 4. *Галахов С.С.* Криминальные взрывы. — М.: Экзамен, 2002. — 288с. 5. *Зуйков Г.Г.* Понятие способа совершения преступления // Специализированный курс криминалистики (для слушат. вузов МВД СССР): Учебник. — К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. — С.316-320. 6. *Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е.* Криминалистическая характеристика преступлений. — Харьков: Харьк. юрид. ин-т, 1985. —98с. 7. *Кофанов А.В.* Деякі аспекти незаконного обігу зброї // Актуал. пробл. розвитку суспільної думки і практики управління: Зб. наук. пр. — Запоріжжя, 1998. — № 4. — С. 214-222. 8. *Лубин А.Ф.* Криминалистическая характеристика преступной деятельности в сфере экономики: понятие, формирование, использование: Учеб. пособие. — Н.-Новгород: ВШ МВД РФ, 1991. —

106с. 9. *Салтевский М.В.* Понятие криминалистической характеристики преступления // Специализированный курс криминалистики (для слушат. вузов МВД СССР: Учебник. – К.: НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987. -С.315,316. 10. *Танасевич В.Г., Образцов В.А.* О криминалистической характеристике преступлений // Вопр. борьбы с преступностью. – Вып. 25. – М.: Юрид. лит., 1976. – С. 102. 11. *Образцов В.А., Ястребов В.В.* Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования // Тезисы докл. на засед. совета ВНИИ Прокуратуры СССР. – М.,1978. – С.6. 12. *Яблоков Н.П.* Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений // Вопр. борьбы с преступностью. – Вып.30. – М.: Юрид. лит., 1979. – С.112. 13. *Ялышев С.А.* Использование информационно-поисковых систем для выдвижения типовых версий о личности преступника при расследовании краж личного имущества граждан на железнодорожном транспорте: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – М.,1989. – 20 с.

Надійшла до редакції 28.01.2002 р.